

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

ВСЬЧЄВА КСЕНІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 82-191+821.111

**«ВИДІННЯ ПРО ПЕТРА ОРАЧА» ВІЛЬЯМА ЛЕНГЛЕНДА:
ПОЕТИКА ЖАНРУ**

10.01.04 – література зарубіжних країн

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Дніпро – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі зарубіжної літератури Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
ПРИВАЛОВА Людмила Петрівна,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
доцент кафедри зарубіжної літератури.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
ТОРКУТ Наталія Миколаївна,
Класичний приватний університет (м. Запоріжжя),
завідувач кафедри англійської філології та зарубіжної літератури;

кандидат філологічних наук, доцент
ЩЕРБИНА Марина Анатоліївна,
Дніпровський державний технічний університет
(м. Кам'янське),
доцент кафедри перекладу.

Захист відбудеться 2017 р. о ... год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.051.12 у Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара (49027, м. Дніпро, пл. Тараса Шевченка, 1).

Із дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (49050, м. Дніпро, вул. Козакова, 8).

Автореферат розісланий «__» ... 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради Д 08.051.12

 О.В. Левченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Естетика літератури Середньовіччя є своєрідним ключем до розуміння художніх тенденцій літературного процесу подальших епох, оскільки саме на цю добу припадає сутнісне зміщення фокусу уваги митців зі світу зовнішнього на внутрішній світ індивідуума, «народження» духовності, формування художнього психологізму як специфічного модусу репрезентації авторського «я». Увібравши в себе художній досвід античності, аксіологію і топіку християнства та елементи народної культури, Середньовіччя стало одночасно етапом формування універсальних естетико-культурних традицій і періодом зародження національної ідентичності західноєвропейських літератур. Саме тому інтерес до неї в сучасній науці незмінно зростає. Українськими дослідниками зарубіжної літератури активно вивчається художня словесність Відродження та Нового часу, але, на жаль, розвідок, присвячених осмисленню літератури західноєвропейського Середньовіччя, у вітчизняному літературознавстві вкрай мало. Практично поза увагою залишаються англійські митці цього періоду, творчість яких відчутно вплинула на подальший розвиток художнього процесу в країні. Серед них – творча особистість Вільяма Ленгленда (нар. бл. 1330 р.), який, за виразом М.В. Блумфілда, «заговорив Біблією¹».

XIV ст. в Англії стало початком процесу етнокультурної самоідентифікації, який знаходив відображення в художній літературі та мистецтві. Становлення англійської прози і бурхливий розвиток поезії відбуваються на тлі подій Столітньої війни, активного формування традицій парламентаризму, зростання напруги в релігійній сфері, соціальних криз. Однією з головних рис середньовічного світосприйняття постає символіко-алегоричне мислення, що зумовило поширення прийому алегорії в літературі. Традиція алегоризму стає підґрунтям творчості провідних англійських поетів XIV ст. – Джеффри Чосера, Вільяма Ленгленда, Джона Гавера, а також автора поеми «Перлина», ім'я якого залишилося невідомим. Англійська література Відродження і XVII ст. наслідують здобутки середньовічної алегористики: спадкоємність художніх прийомів, мотивів та морально-релігійної проблематики, характерної, зокрема, для поеми В. Ленгленда «Видіння про Петра Орача», можна простежити у творчості Едмунда Спенсера – автора поеми «Королева фей», а також Джона Беньяна, перу якого належить алегоричний роман «Шлях паломника».

«Видіння про Петра Орача» написане алітеративним віршем у жанрі алегоричного видіння і складається з десяти снів розповідача на ім'я Вілл, образ якого пов'язує різнохарактерні епізоди в єдину органічну цілісність. Увага поета прикута до проблеми спасіння душі: розповідач долає довгий шлях, намагаючись зрозуміти, як наблизитись до праведного життя. Твір В. Ленгленда вже довгий час

¹ Bloomfield M.W. Piers Plowman as a Fourteenth-Century Apocalypse / M.W. Bloomfield. – New Brunswick, NJ : Rutgers University Press, 1961. – p. 37.

перебуває у сфері наукового інтересу зарубіжних медієвістів, увага яких фокусується на таких аспектах, як проблема авторства «Видіння про Петра Орача», його жанрова своєрідність, художня структура алегоричних образів, релігійне підґрунтя поеми. Тим не менш, багатогранність поетики цього твору, текст якого існує щонайменше в трьох редакціях – А (1368–1374), В (1377–1381) та С (1381–1385), – залишає ще багато нерозв'язаних питань, інспірує розгортання дискусій. Так, зокрема, дослідники розходяться в інтерпретації деяких алегоричних образів і сцен; крім того, тлумачення релігійно-філософських поглядів В. Ленгленда спричинює різні, іноді протилежні, висновки щодо авторської інтерпретації проблеми спасіння. Недостатньо вивченими залишаються художні та релігійні витоки творчості В. Ленгленда, а також вплив «Видіння про Петра Орача» на літературу подальших періодів. Дослідницькі спостереження щодо поетики поеми, попри їх незаперечну наукову цінність, виглядають дещо розпорошеними, отже існує потреба здійснити систематизацію аналітичного досвіду та комплексне поетологічне дослідження всього текстового простору твору з урахуванням літературного, історико-культурного та релігійно-філософського контекстів. Крім того, потребує уточнення наукова рецепція жанрової специфіки «Видіння про Петра Орача», що допоможе розширити уявлення про середньовічну систему жанрів, а також дозволить виявити специфіку жанрових новацій В. Ленгленда, які знайшли подальший розвиток в національній літературі. Постає необхідність конкретизувати термін «видіння», який у вітчизняному літературознавстві охоплює різні за змістом поняття. Крім того, увага до форми сну, яку використано в переважній кількості англійських алегоричних видінь XIV ст., уможливить розуміння шляху засвоєння психофізіологічного феномену сну літературою та розкриття його мистецьких потенцій, що є важливим завданням, актуальним у світлі активізації наукових пошуків української літературознавчої науки у сфері онірокритики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано на кафедрі зарубіжної літератури Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, узгоджено з навчальними планами та науковими програмами кафедри. Дисертаційне дослідження здійснене в рамках наукової теми кафедри зарубіжної літератури Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара № 02066747 «Культурологічний аспект вивчення класичної та сучасної літератури» (№ 0113U003161). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Дніпропетровського університету імені Олеся Гончара (протокол №7 від 18 лютого 2010 р.).

Мета роботи – визначити жанрово-поетикальну специфіку поеми В. Ленгленда «Видіння про Петра Орача» в літературному та релігійно-філософському контексті на тлі історико-культурної ситуації Англії XIV ст. Досягнення зазначеної мети передбачає розв'язання наступних **завдань**:

- окреслити основні напрями вивчення творчого доробку В. Ленгленда та виявити точки дискусій і дослідницькі лакуни;

- визначити теоретико-методологічні засади, які уможливають комплексне дослідження поезики «Видіння про Петра Орача» на тлі історико-культурного, релігійно-філософського контекстів тогочасся та жанрової традиції;

- реконструювати соціокультурне поле, яке зумовило специфіку світогляду В. Ленгленда;

- простежити динаміку формування поезики сну (від мотиву до жанрової форми алегоричного видіння) в літературі античності та Середньовіччя;

- розглянути становлення жанрової форми сну в англійській поезії XIV ст., виявляючи її основні модифікації;

- з'ясувати художні функції прологу «Видіння про Петра Орача»;

- визначити особливості репрезентації традицій сатири і карнавального сміху в поемі В. Ленгленда;

- встановити своєрідність художньої реалізації мотиву паломництва у «Видінні про Петра Орача»;

- проаналізувати специфіку втілення релігійних і філософських ідей епохи у творі В. Ленгленда;

- дослідити своєрідність християнської образності та біблійної міфології «Видіння про Петра Орача»;

- виявити особливості творчого переосмислення В. Ленглендом апокаліптичних мотивів і прийоми вираження пророчого пафосу у «Видінні про Петра Орача»;

- прояснити вектори розвитку традицій В. Ленгленда в літературі XVI та XVII ст.

Об'єктом вивчення є поема В. Ленгленда «Видіння про Петра Орача», що розглядається в широкому соціокультурному полі та релігійно-філософському і літературному контекстах.

Предметом дослідження є поезика жанру поеми «Видіння про Петра Орача» В. Ленгленда.

Вибір **методів** дослідження визначається специфікою вивчення об'єкту та поставленими завданнями. Використано *культурно-історичний метод* (для визначення впливу історико-культурної ситуації на літературний процес Англії XIV ст.), *історико-літературний метод* (для того, щоб простежити розвиток форми сну в художній літературі), *метод «тильного читання»* та *герменевтичний метод* (для розкриття семантики поетичного тексту В. Ленгленда та його інтерпретації). *Культурфілософський метод* дозволив осмислити вплив культури на людську свідомість епохи, буття людини і людської свідомості у культурному континуумі Середньовіччя. *Філософсько-естетичний підхід* уможливив аналіз художнього втілення у «Видінні про Петра Орача» середньовічних релігійно-філософських ідей, *порівняльно-типологічний підхід* було залучено для зіставлення поезики твору В. Ленгленда з поезикою інших алегоричних видінь. Для розкриття мотивів, що лежать в основі поезики «Видіння про Петра Орача», було застосовано *метод мотивного аналізу*; для дослідження біблійних мотивів та образів, художньо переосмислених в поемі В. Ленгленда, було використано *міфопоетичний метод*.

Теоретико-методологічна база дослідження сформована на основі фундаментальних робіт дослідників-медієвістів: спеціалістів з історії Англії XIV ст. (Н.І. Басовська, А. Брайант, Є.В. Ілларіонова, Т.О. Леонова, Дж. Норвіч, К. Фавлер), історії християнської церкви (Ф. Шафф), середньовічної філософії (Ф.Ч. Коплстон, О.М. Шишков, М.А. Гарнцев, Г.Г. Майоров), середньовічної культури, літератури, естетики (Ж. Ле Гофф, Й. Гейзінга, А.Я. Гуревич, М.М. Бахтін, С.С. Аверінцев, Ж. Дюбі, В.П. Даркевіч, Д.С. Ліхачов, Дж.Р. Оуст, Е. Ауербах, Ю.В. Пелешенко, К. Тамбур), у тому числі символічної історії (М. Пастуро). Дослідження також спирається на роботи, присвячені походженню та поетиці алегоричної форми сну (Дж.С. Расселл, Е.К. Спірінг, Х. Філліпс, К. Лінч), творчості Ленгленда (Дж.Е. Елфорд, С. Барні, Г.В. Тройер, М.І. Нікола, М.К. Попова), проблемам ренесансної літератури (Л.П. Привалова, Н.М. Торкут).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в Україні запропоновано комплексне аналітичне прочитання поеми «Видіння про Петра Орача», що дозволило виявити своєрідність її жанрової поетики, з'ясувати характер відображення середньовічних релігійно-філософських ідей та соціокультурних практик. Це в свою чергу сприяло уточненню загальної картини розвитку англійської середньовічної літератури, а також увиразненню шляхів впливу В. Ленгленда на подальший розвиток національної художньої традиції (Е. Спенсера, Дж. Беньян).

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що в ході дослідження уточнено та розширено наукові уявлення про середньовічну систему жанрів, про генезу жанру алегоричного видіння та особливості його поетики, конкретизовано особливості цього жанру в літературі Англії. В дисертації доповнюється сучасна концепція розвитку англійського літературного процесу, виявляються шляхи впливу середньовічної алегористики на ренесансну поезію Англії.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали наукової роботи можуть бути використані у вузівській практиці при написанні лекційних курсів з історії англійської літератури та навчальних посібників, при підготовці спецкурсів та семінарських занять, а також при створенні навчальних курсів з суміжних дисциплін – історії Англії, філософії, культурології, релігієзнавства.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною роботою. Наукові результати й висновки, що містяться в дослідженні, отримано автором особисто.

Апробація результатів дисертації відбулася у формі доповідей на наступних наукових конференціях: Всеукраїнська наукова конференція «Література та історія» (Запоріжжя, 2016); ІХ Міжнародні Чичерінські читання «Світова література в літературознавчому дискурсі XXI століття» (Львів, 2015); Міжнародна наукова конференція «“Над берегами вічної ріки”: темпоральний вимір літератури», (Бердянськ, 2015); Міжнародна наукова конференція пам'яті професора В.І. Фесенко (Київ, 2014); VI Міжнародний український науковий конгрес дослідників світової літератури та культури «Світова література на перехресті культур та цивілізацій» (Євпаторія, 2013); Всеукраїнська наукова конференція «Слово в літературі:

сакральне і профанне» (Миколаїв, 2013); Міжнародна наукова конференція аспірантів та молодих вчених до 80-річчя Інституту світової літератури імені О.М. Горького РАН «Символи та міфи в літературі та фольклорі» (Москва, 2012); Міжнародна наукова конференція «“Що водить сонце й зорні стелі”: поетика любові в художній літературі» (Бердянськ, 2012); Міжнародна наукова конференція «Англійський ренесансний Парнас: В. Шекспір та його сучасники» (Запоріжжя, 2011); XXII Пурішевські читання (Москва, 2010); Дні науки (Запоріжжя, 2007); Міжнародна наукова конференція «Функціонування літератури в культурному контексті епохи» (Дніпропетровськ, 2003, 2011, 2013).

Дисертація обговорена і рекомендована до захисту на засіданні кафедри історії зарубіжної літератури Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Основні положення дисертації викладені в 20 публікаціях, 11 з яких надруковані у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному періодичному науковому виданні, 8 додаткових.

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (213 найменувань). Повний обсяг дисертації – 242 сторінки, у тому числі 214 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються предмет і об'єкт дослідження, його мета і завдання, основні теоретико-методологічні засади, наукова новизна, теоретичне та практичне значення роботи. Окреслено матеріал дослідження і методи його аналізу, вказуються форми апробації результатів дослідження.

Перший розділ «“Видіння про Петра Орача”: на підступах до літературознавчого розуміння» складається з трьох підрозділів. У підрозділі 1.1. «Творчість В. Ленґленда в наукових рефлексіях» розглядаються вектори наукових розвідок у сфері дослідження поеми «Видіння про Петра Орача». Зауважується, що обмеженість інформації про творчу постать поета, наявність декількох варіантів тексту поеми та строкатість її поетики наштовхнули дослідників на обговорення питання множинного авторства «Видіння про Петра Орача». Відзначається, що на сучасному етапі найбільш широко прийнятою є ідея про приналежність тексту одному авторові, аргументи на користь якої висунув Дж. Кейн.

Іншим напрямком уваги до «Видіння про Петра Орача», який набув популярності ще наприкінці XIX ст., стало дослідження цього твору як документу епохи. Такий підхід дозволив використати текст поеми в якості джерела інформації про життя Англії XIV ст. Під цим кутом зору розглядали «Видіння про Петра Орача» Ж.Ж. Жюссеран, Дж.М. Тревельян, Д.М. Петрушевський. У сучасній науці

спроба висвітлити втілення В. Ленглендом історичної та соціальної реальності Англії XIV ст. представлена в роботі Д. Аерса.

Вивченню сатиричного методу В. Ленгленда та сатиричних традицій, які вплинули на поета, присвячені праці Дж.Е. Юнка та М.Л. Гаррісона. На складність жанрової природи «Видіння про Петра Орача» звернув увагу М.В. Блумфілд, який назвав поему квестом у пошуках духовного знання та апокаліпсисом, а також простежив у ній риси шести жанрів. Серед них дослідник виділив три жанри художньої літератури – алегоричну оповідь у формі сну, діалог-consolatio-сперечання та енциклопедичну (Менніпову) сатиру, і три релігійні жанри – ламентацию, коментар та проповідь. Підкреслюється, що більшість дослідників (П. Браун, Е.Р. Дуней, М. Келебріз, Дж.С. Расселл, Е.К. Спірінг, Г. Філіпс) суголосні у віднесенні «Видіння про Петра Орача» до літературної традиції видіння-сну. Натомість, російський медієвіст М.І. Нікола наголошує на генетичному зв'язку поеми В. Ленгленда з жанром видіння потойбічного світу, що й детермінує його жанрову природу.

Вказується, що дуже плідними для осмислення «Видіння про Петра Орача» стали дослідження, присвячені поетиці алегорії, які були виконані Е.Дж. Бауерз, Р. Вулф, М.К. Девлін, Е. Зімен, Н.К. Коггіллом, С. Мегвайр, Дж. Менн, Г.В. Тройером, Р.В. Френком, М.К. Поповою. Також робилися спроби порівняння прийомів створення алегорії у творі В. Ленгленда та у французьких алегоричних поемах (Д. Овен), у «Божественній комедії» Данте (П. Калі); огляд алегоричної традиції, продовженням якої стало «Видіння про Петра Орача», було зроблено С. Барні.

Ще одним полем наукових пошуків став аналіз впливу на поетику твору В. Ленгленда релігійних текстів – перш за все, Біблії (Д.В. Робертсон та Б.Ф. Юппе, Д. Фавлер, М.К. Девлін), а також жанру проповіді (Дж.Р. Оуст). Виявленню теологічних ідей, які вплинули на поета, та специфіці їх художнього втілення у «Видінні про Петра Орача» присвячено праці М.В. Блумфілда, Р.В. Френка, Д.М. Бейкер, Б.Дж. Харвуда.

В українському літературознавчому дискурсі «Видіння про Петра Орача» залишається мало вивченим. Текстуальний аналіз поеми В. Ленгленда та дослідження її з залученням широкого контексту дозволять ввести до наукового обігу нові дані про розвиток англійської літератури Середньовіччя, про еволюцію художніх мотивів та прийомів на різних етапах літературного процесу, про спадкоємність літератур різних періодів.

У другому підрозділі **1.2. «Методологічні засади дослідження поетики жанру “Видіння про Петра Орача”»** визначаються принципи аналізу твору В. Ленгленда. В основу розвідки покладено розуміння середньовічної літератури як частини ейдетичної стадії (С.Н. Бройтман), або стадії рефлексивного традиціоналізму (С.С. Аверінцев), яка під впливом дослідження Е.Р. Курціуса також отримала назву риторичної. В такому типі поетики художнє осягнення дійсності відбувалося через жанр, який пропонував модель її відображення в літературі та програмував читацьке сприйняття. З огляду на значущість категорії жанру в історії

літературних традицій постає необхідність розглянути «Видіння про Петра Орача» в ракурсі його жанрової природи.

Робота спирається на методику інтенсивного та екстенсивного прочитання, обґрунтовану Д.О. Соколовим. Метод «пильного читання», запропонований А. Річардсом та В. Емпсоном, дозволяє здійснити глибоке вивчення поезики усіх двадцяти розділів поеми Ленгленда. Герменевтичний метод, розроблений Ф.Д.Е. Шлеєрмахером, В. Дільтеєм і Г.-Г. Гадамером, уможливорює інтерпретацію тексту «Видіння про Петра Орача» як частини середньовічної культурної традиції, історичну реконструкцію системи його значень. Культурно-історичний метод дозволяє виявити, які риси ситуації, що склалася в культурній, релігійній, політичній та соціальній сферах Англії XIV ст., знайшли відгук у художньому мисленні В. Ленгленда (при цьому базою послужили роботи Н.І. Басовської, А. Брайанта, Ф.Ч. Коплстона, Ж. Ле Гоффа, Є.В. Ілларіонової, Т.О. Леонової, Дж. Норвіча, Б. Рассела, Б. Такман, К. Фавлера, Ф. Шаффа). Історико-літературний метод уможливорює аналіз розвитку форми сну в алегоричній літературі, висвітлення особливостей її становлення в англійській літературі XIV ст., а також дослідження трансформації образів та мотивів «Видіння про Петра Орача» в літературі Відродження (основою для цього стали роботи Дж.С. Расселла, Е.К. Спірінга, Х. Філліпс, К. Лінч, Ж. Ле Гоффа, М.І. Ніколи, М.К. Попової, Л.П. Привалової). За допомогою філософсько-естетичного підходу стає можливим розгляд художнє втілення релігійно-філософських ідей, що були в центрі дискусій середньовічних мислителів; з цією метою залучено роботи М.М. Бахтіна, С.С. Аверінцева, Ф.Ч. Коплстона, О.М. Шишкова, М.А. Гарнцева, Р. Адамса, Р.В. Френка, Д.М. Бейкер. Використання культурфілософського методу допоможе осмислити вплив християнської культури на сприйняття середньовічною людиною свого буття на землі та у потойбічному світі, відображене у «Видінні про Петра Орача» (аналіз виконувався з урахуванням висновків Ж. Ле Гоффа, А.Я. Гуревича, Й. Гейзінги, Ж. Делюмо, Ж. Дюбі, Д.С. Ліхачова, Ю.В. Пелешенка). Порівняльно-типологічний підхід дозволяє виявити спільні риси поезики твору В. Ленгленда та інших алегоричних видінь, а також розглянути «Видіння про Петра Орача» в контексті традицій сатиричної та пародійної літератури, жанру проповіді, літератури паломництва, культури університетських дебатів (основу склали роботи Е.К. Спірінга, В.П. Даркевіча, Дж.Р. Оуста, Е. Ауербаха, М.К. Попової, Т. Ренча). Важливим вектором в дисертаційному дослідженні виступає метод мотивного аналізу, застосований для вивчення мотивів, які лежать в основі «Видіння про Петра Орача» (це потребувало звернення до робіт М.М. Бахтіна, Л.П. Привалової, В.І. Берьозкіної, С. Барні, В.П. Даркевіча, М.К. Девлін, Дж.Р. Оуста, К. Тамбура). Міфопоетичний метод дає можливість охарактеризувати перевтілення біблійних мотивів та образів у художньому світі поеми В. Ленгленда, що було зроблено на базі досліджень С.С. Аверінцева і Дж. Холла.

У третьому підрозділі **1.3. «Соціокультурний контекст “Видіння про Петра Орача”»** розкривається специфіка історичної ситуації та духовного клімату Англії XIV ст., на тлі яких відбувалося формування національної самосвідомості та які

відобразилися в літературі епохи. Увагу приділено особливостям політики королів Едварда III (1327 – 1377) та Річарда II (1377 – 1399), подіям Столітньої війни, спалахові епідемії чуми як факторам, які мали значний вплив на англійську культуру, політику, економіку та настрої у суспільстві. Відзначено, що провідними духовно-інтелектуальними тенденціями стали рух містицизму і полеміка про спасіння. Крім того, важливий вплив на релігійне життя Англії XIV ст. мали запеклі спори щодо відносин країни зі Святим Престолом і матеріального стану церкви. Позиція богослова Джона Вікліфа, який піддав нищівній критиці папство і пишність життя англійського духовенства, стала ідеологічним підґрунтям для подальшого розриву Англії з Римом і реформування англійської церкви.

З'ясовано, що політика і Едварда III, і Річарда II була сприятливою для розвитку культури. Обравши своїм еталоном легендарного короля Артура, Едвард III відродив культ лицарства: влаштував яскраві турніри, пишні церемонії та придворні свята, заснував «Орден Під'язки» (1349 р.). Це дало поштовх посиленню інтересу до лицарських романів, кількість яких у XIV ст. значно збільшилася порівняно з XIII ст. Серед них «Гамелін», «Персеваль Гельський», «Сер Гавейн та Зелений лицар», з французької адаптований «Вільям Палернський»). Дружина Едварда III королева Філіппа стала покровителькою вчених і художників; посаду її секретаря деякий час обіймав хроніст і поет Жан Фруассар.

За часів Річарда II культивування військової суворості і мужності поступилося місцем потягу до витонченості та куртуазності, грандіозного розмаху при дворі досягло захоплення кулінарією і модою. Річард II збирав книги і протегував людям мистецтва. Роки його правління відзначені культурним розквітом: посилюється розвиток живопису (зокрема, портрет Річарда II вважається найпершим зразком жанру офіційного портрету в Англії), з'являються видатні літературні твори, у тому числі стрімко зростає популярність жанру алегоричної поеми, який розробляють Дж. Чосер, В. Ленгленд та Дж. Гавер.

Рух містицизму, що поширився в Англії XIV ст., мав вплив не тільки на релігійну атмосферу часу, але й на розвиток англійської поезії та прози. Його представники – Річард Ролль, Волтер Хілтон, Юліана Нориджська, Марджері Кемп – залишили описи власного духовного досвіду та роздуми про шлях до досконалості, які стали кроком до психологізації літератури, до становлення жанру автобіографії. Крім того, містицизм відкриває шлях до літературної творчості жінкам-авторкам.

Наголошується, що характерними тенденціями містицизму були прагнення до індивідуального пізнання Бога, погляд на спасіння як на особистий та індивідуальний акт. У той же час проблема співвідношення свободи волі та Божої благодаті, актуальна протягом всього періоду Середньовіччя, отримує в ході дискусії англійських теологів нове звучання. Дискусія ґрунтувалася на обговоренні точок зору, висловлених Пелагієм (бл. 360 – після 410) та Августином Блаженным (354 – 430). Пелагій вважав спасіння нагородою за добрі вчинки (тобто результатом гідного використання свободи волі), а Августин відстоював ідею Божої предестинації, зводячи участь людини лише до прийняття благодаті. В Англії

першої половини XIV ст. до полеміки про спасіння долучилися оксфордці Вільям Оккам, Фома Бакінгем, Роберт Холкот, Адам Вудхем, які в більшій чи меншій мірі заперечували предестинацію, та Фома Брэдвардін, який був прибічником цієї ідеї. Дж. Вікліф, чия діяльність припадає на другу половину століття, під впливом Фоми Брэдвардіна теж схилився до ідеї предестинації. Виявлено, що злободенність проблеми спасіння в Англії посилюється есхатологічними настроями, викликаними епідемією чуми, найспустошливіший спалах якої припав на 1347 – 1348 рр. Відгук на полеміку можна побачити в тогочасній поезії, а саме в «Перлині» та у «Видінні про Петра Орача». Підкреслюється, що увага до проблеми свободи волі в поемі В. Ленгленда є також відлунням францисканських ідей про вищість людської волі над розумом.

З'ясовано, що причиною антипапської політики Англії став не тільки великий фінансовий тягар відносин із курією, але й патріотичні настрої, породжені участю країни в Столітній війні. Палким критиком папства та прибічником реформи вітчизняної церкви став Дж. Вікліф, полемічна та проповідницька діяльність якого представлена великою кількістю трактатів та гомілій. Стиль творів Дж. Вікліфа, в якому поєдналися інтелектуальна схоластична традиція і простота та яскрава образність проповідей для народу, вплинув на розвиток англійської прози, а самого мислителя часто називають її «батьком».

За ініціативою Дж. Вікліфа його однодумцями було виконано переклад Біблії, що відобразило загальну тенденцію зміцнення позицій англійської мови на хвилі патріотичних почуттів. Активізується літературний процес, також англійською культурою засвоюються переклади художніх творів («Роман про Троянду», «Розрада від Філософії»), релігійні тексти («Містичне богослов'я» Псевдо-Діонісія, «Бенджамін молодший» Рішара Сен-Вікторського), компендіуми наукових знань («Про властивості речей» Варфоломія Англійського, «Поліхронікон» Ранульфа Гігдена, «Про управління державців» Егідія Римського). Крім складання віршованої поезії, популярність якої обумовлена континентальним впливом, продовжується створення поем, орієнтованих на місцевий алітеративний канон.

Отже, така історико-культурна ситуація формує світогляд В. Ленгленда, який долучається до процесу формування традицій національної літератури.

Другий розділ «Жанр алегоричного видіння: англійська версія в контексті літературних традицій» складається із двох підрозділів. У підрозділі **2.1. «Поетика сну в літературі: художній мотив та літературна форма»** відзначаються особливості оніричної традиції в античності, для якої характерна віра в існування оманливих та віщих снів, і в Біблії, де описано лише віщі сни. В античній літературі і в Старому та Новому Заповітах мотив сну став засобом відтворення внутрішнього світу героя та мотивування його вчинків.

Основну увагу приділено причинам розвитку та своєрідності обрамлення сну в алегоричній літературі Середньовіччя. Витоки художньої форми поеми-сну, часом розквіту якої стали XII – XIV ст., навряд чи варто шукати у жанрі видіння-одкровення, в якому проявлялася недовіра до сновидінь. Одним з головних чинників, що призвели до становлення цієї алегоричної форми, вважаємо зміну

ставлення середньовічної людини до психофізіологічного феномену сну – від збентеження до інтересу, яка, зі оцінкою Ж.Ле Гоффа, відбулася у XII ст. Погоджуємось із важливістю інших чинників, виділених Дж.С. Расселлом. По-перше, ідеї Макробія та Августина Блаженного, які вважали, що вигадка може бути корисною, якщо слугує для передачі високих істин, призвели до усвідомлення середньовічною культурою мистецької цінності сновидіння. По-друге, Гійом де Лорріс, орієнтуючись на «Сон Сципіона» Цицерона, зумів втілити в «Романі про Троянду» художні можливості феномена сну. Крім цього, розвиток філософії номіналізму, представники якої доводили, що універсалії існують лише в людському розумі, сприяв концентруванню уваги на людській психіці.

Серед літературознавців існують різні погляди щодо жанрового статусу видіння-сну, тобто питання того, чи становить оніричне обрамлення жанроутворюючу ознаку, не є остаточно вирішеним. Варто вважати, що видіння-сон є однією з модифікацій жанру алегоричного видіння. Доречною видається класифікація алегоричних видінь на основі проблемно-тематичного спектру, за якою можна виділити релігійні, куртуазні та сатирично-памфлетні видіння. Крім того, видіння можна класифікувати з огляду на характер обрамлення, що дозволяє відокремити видіння-сни від видінь, обрамленням яких виступають мотиви входу до саду або храму, підслуховування подій, скарга і т. ін.

Алегоричні видіння суттєво відрізняються від видінь-одкровенень, які ведуть походження від іудейських і ранньохристиянських апокаліптичних творів і містять установку на документальність опису подій, репрезентацію наративу від третьої особи. Крім того, у видінні-одкровенні авторство письмового тексту закріплюється не за візіонером, а за редактором. Основними рисами жанру алегоричного видіння доцільно вважати вигаданість сюжету, єдність авторства сюжету та тексту твору, оповідь від першої особи, зв'язок між особистістю візіонера, тобто його інтересами та проблемами, і подіями пережитого видіння. Заглибленість у внутрішній світ візіонера дає змогу пов'язати розвиток алегоричної форми сну зі зростаючим інтересом Середньовіччя до внутрішнього світу і переживань особистості.

У підрозділі **2.2. «Алегоричне видіння в літературі Англії XIV ст.: генеза та жанрова специфіка»** простежується генетичий зв'язок англійського алегоричного видіння з французьким, зокрема «Романом про Троянду». Багата художня французька традиція дала потужний поштовх розвитку літератури Англії, і XIV ст., коли розпочинається усвідомлення національної ідентичності і назріває потреба в літературі національною мовою, стало часом актуалізації видіння-сну в творчості англійських митців.

Розквіт алегоричних поем-снів припадає в Англії на другу половину XIV ст. У творчості Дж. Чосера складається англійський світський варіант видіння-сну, близький до придворної культури («Книга про герцогиню», «Пташиний парламент», «Дім Слави», пролог до «Легенди про добрих жінок»). Видіння сатирично-памфлетного типу «Накопичувач і Марнотрат» і «Парламент трьох Віків» звертаються до соціального виміру буття людини, у них сновидець спостерігає дискусію про переваги та недоліки різних стилів життя. Релігійний варіант видіння-

сну являють собою анонімний твір «Перлина» та «Видіння про Петра Орача» В. Ленгленда, хоча поема В. Ленгленда своєю соціальною проблематикою наближається також до сатирично-памфлетних видінь.

Поєднуючи французькі традиції з національними, видіння-сон освоює широкий обсяг поетико-естетичних засобів, досягає справжніх художніх висот і створює ґрунт для розвитку нових англійських літературних традицій.

Третій розділ «Поетика видіння в поемі В. Ленгленда» складається з шести підрозділів. У підрозділі **3.1. «Функції прологу»** висвітлюються риси композиції «Видіння про Петра Орача». Поема складається з прологу та двадцяти розділів, для яких В. Ленгленд обрав назву *passus* (кроки). Ці кроки здійснює сновидець Вілл, образ якого скріплює різномірні частини поеми. Основний для поеми мотив шляху, який автор розвиває, починаючи з прологу, побудовано на основі концепції *homo viator*, тобто сприйняття людини як мандрівника у земному житті, який прямує до Бога.

У пролозі та *passus I*, який є органічним продовженням прологу, В. Ленгленд характеризує особу розповідача і обставини сновидіння, вводить традиційну фігуру наставника, якою стає Свята Церква. Розуміючи топіку жанру широко, поет обирає місцем подій релігійного видіння не загробний світ, а земний. Пролог і *passus I* виражають морально-релігійну позицію В. Ленгленда і задають проблематику поеми. Після повчання Святої Церкви Вілл ставить питання про спасіння душі, пошуки відповіді на яке є рушійною силою сюжету «Видіння про Петра Орача».

У пролозі та *passus I* В. Ленгленд актуалізує біблійну образність (рай, пекло, Бог, диявол), а також долучає елементи «низової» культури – побутові деталі, тваринні образи, прислів'я, комічні штрихи.

Підрозділ **3.2. «Традиції сатири і карнавального сміху»** присвячено аналізу поетики першої частини поеми (*Visio*), в якій увага поета привернена до сучасного йому суспільства. В. Ленгленд демонструє моральний занепад сучасників і намагається вказати їм шляхи до виправлення. При цьому він виявляє високу сатиричну майстерність, вправно користуючись прийомами гротеску та пародії та активно зображуючи побутові деталі в комічному ключі.

Риси станової сатири яскраво представлені в поетиці двох сцен – весілля леді Мід та сповіді Смертних Гріхів. Алегорична фігура Мід, чиє ім'я означає «винагорода, хабарництво», втілює владу грошей над людством. Автор змальовує великий натовп – представників різних верств населення, які оточували Мід. В. Ленгленд розкриває сутність поняття «*mede*», використовуючи художній досвід жанру дебатів, елементи якого постають у сцені королівського суду. У процесі судових дебатів виявляється ще одне – позитивне – значення слова «*mede*», яке тлумачиться учасниками спору як посмертна винагорода за праведне життя. Тим не менш, Мід є одним з негативних персонажів поеми, і, в такий спосіб актуалізуючи проблему користолюбства, поет демонструє забуття людством справжніх цінностей.

В. Ленгленд розгортає пародійну сповідь алегоричних фігур Гріхів, серед яких найстрашнішою виглядає Жадібність. Образи Смертних Гріхів переходять до поеми Едмунда Спенсера «Королева фей», але ренесансний поет посилює наочність,

спирається на символіку кольору, користується мотивами античної міфології. Образи-емблеми Е. Спенсера тяжіють до барокової естетики. В. Ленгленд розкриває сутність гріхів у побутових сценах, супроводжує їх комічними елементами, вводить подробиці функціонування тілесного «низу». Його персонажі подібні до персонажів фаблію або фарсів, представлених в реаліях повсякденного життя. Це споріднює «Видіння про Петра Орача» з народною культурою Середньовіччя.

Втрату духовних орієнтирів В. Ленгленд помічає у представників усіх верств населення, але найчастіше піддає критиці монахів та юристів, які забули про християнську любов та більш за все бажають грошей. Найголовнішим способом спокутування гріхів поет вважає усну сповідь та щире каяття.

У підрозділі **3.3. «Мотив паломництва»** розглядається втілення В. Ленглендом концепції *homo viator*, яка в першій частині поеми (*Visio*) реалізується у вигляді шляху до Істини. Ставлення до паломництва у середньовічній культурі було до певної міри неоднозначним: якщо паломницькі подорожі були популярні серед віруючих, то церква сприймала подібні форми вияву благочестя упереджено.

Провідну роль у репрезентації мотиву паломництва до Істини відіграє образ Петра Орача. Він складний за своєю структурою: на буквальному рівні читач може сприймати Петра як чесного сільського трудівника, а на алегоричному рівні – побачити в ньому втілення рис апостолів і Христа. Фігуру Петра Орача супроводжує аграрна топіка (орання землі, засівання поля, жнива), яка допомагає створити біблійне символічне навантаження. В поемі В. Ленгленда паломництвом до Істини стає робота на полі під керівництвом Петра Орача. Отже, автор вбачає шлях до спасіння у праведному житті людини, яка постійно перебуває в труді.

Осмилення гріховності сучасників допомагає сновидцеві розпочати індивідуальний пошук шляхів спасіння. Вважаємо, що В. Ленгленд, відчуваючи атмосферу зростаючого індивідуалізму, акцентує увагу на особистій відповідальності кожного віруючого за свою душу.

У підрозділі **3.4. «Vita de Dowel, Dobet et Dobest: homo viator у пошуках християнських цінностей»** аналізується ставлення автора «Видіння про Петра Орача» до проблеми спасіння, дискусія про яку розгортається у другій частині поеми під назвою *Vita de Dowel, Dobet and Dobest*. Обговорення проблеми спасіння відбувається в формі розмов Вілла з алегоричними фігурами, які втілюють властивості людського інтелекту. Ці фігури, на відміну від «повнокровних» наочних алегоричних образів першої частини поеми, майже позбавлені портретних характеристик, а на перший план виходять промови персонажів. У цій частині поеми помітним стає зв'язок «Видіння про Петра Орача» з інтелектуальною культурою Середньовіччя. Багатоголосся алегоричних персонажів створює враження богословського диспуту. Наводячи різні доводи та переконуючи сновидця, вони по черзі надають темі нових поворотів, виокремлюють інші аспекти, висловлюють аргументи *pro* і *contra*. Проблематика поеми генетично укорінена в інтелектуальній університетській культурі, адже саме проблема спасіння активно обговорювалася в стінах Оксфорду XIV ст.

Важливою рисою поезики «Видіння про Петра Орача» є амбівалентність. Так, постійно відбувається переакцентування в дискусії щодо цінності інтелекту і освіченості для спасіння, у різних ракурсах розглядається проблема співвідношення свободної волі та предестинації. Крім того, продемонстрована важливість для автора «Видіння про Петра Орача» францисканських цінностей – любові, терплячої бідності, відмови від інтелектуальної гордині.

Поетичне мистецтво В. Ленгленда охарактеризовано як орієнтоване на риторичну майстерність церковної проповіді, у тому числі такого типу проповіді зі складною розгалуженою структурою, який середньовічні теоретики *artes praedicandi* називали «університетським». У промовах персонажів зустрічається багато риторичних питань, окличних речень, звертань, прикладів, які створюють ефект ораторської емоційності, як в призначеній для усного виголошення проповіді. Повчання алегоричних фігур насичені цитатами з Біблії, які підтверджують висунуті ідеї і додають їм авторитетності. Характерною рисою поезики «Видіння» є цитування Біблії на латині з подальшим перекладом чи парафразом. Прагнення поета витлумачити біблійні слова є подібним до інтенції проповідника, який звертається до строкатої юрби, де знайдеться чимало простих неосвічених людей. Це свідчить про орієнтацію В. Ленгленда на широку аудиторію.

У підрозділі **3.5. «Релігійні ідеї В. Ленгленда в системі алегоричних образів»** йдеться про специфіку художнього втілення образів теологічних чеснот і Трійці в другій частині поеми (*Vita de Dowel, Dobet and Dobet*).

Зрозумівши непевність шляху до праведності через інтелектуальне пізнання християнських істин, Вілл відмовився від спроб їх логічного обґрунтування. Усвідомивши необхідність смиренної віри, сновидець зустрів чесноти Віру, Надію і Любов, які уособлені в поемі фігурами Авраама, Мойсея і Ісуса. Образи теологічних чеснот побудовано переважно на основі біблійних алюзій. У змалюванні Віри та Надії виявляється характерна особливість стилю В. Ленгленда – поєднання високого з буденним, зниження сакрального через введення побутових деталей, що нагадує стилістику містерії.

На відміну від поетів високої вченої традиції, які сповідували концепцію знання як таємниці (Данте, Е. Спенсер), для В. Ленгленда характерне прагнення до прояснення образів, до створення алегорії, зрозумілої пересічній людині. Така тенденція проявляється в емблемному зображенні Трійці як трьох опор для дерева Милосердя, а також у порівнянні Триєдності Бога з нероздільністю трьох елементів свічки або руки.

Підрозділ **3.6. «Епізоди новозавітної історії в структурі видіння»** побудовано на основі аналізу образу Христа і мотиву сходження Христа до пекла (*Vita de Dowel, Dobet and Dobet*). Спираючись на традиційне середньовічне уявлення про Спасителя як лицаря, В. Ленгленд зобразив Христа учасником турніру в Єрусалимі, де відбуватиметься битва за людську душу. Сходження до пекла змальоване поетом за апокрифічними мотивами «Євангелія Никодима» та на основі Псалма 23, який розглядався як пророцтво про зісестя до пекла. Одним з провідних прийомів стає антитеза: крім контрасту світла і темряви, які створюють зорові

ефекти, в промовах персонажів звучить протиставлення життя та смерті, створюється гра слів «обманник буде обманутий», «смерть переможе смерть», «дерево врятує те, що дерево згубило».

Вказується, що події уві сні і наяву вибудовуються у зв'язну послідовність і являють собою епізоди Страсного тижня – Пальмова неділя (в'їзд до Єрусалиму), суд, розп'яття, зішестя до пекла, Воскресіння. Однак вони відбуваються в різному часі: до часу життя розповідача відносяться церковні свята і ритуали, які навіюють йому сон про події життя Христа, що лежать в основі цих ритуалів. В. Ленгленд відображає особливості середньовічного сприйняття часу: він доповнює лінійну концепцію часу – від створення світу до Страшного суду – циклічною концепцією, що представляє послідовність святкування подій християнської історії, які склали річний церковний цикл.

У підрозділі **3.7. «Апокаліптичні мотиви і пророчий пафос поеми»** виявляються особливості творчого переосмислення В. Ленглендом сюжету битви з Антихристом.

Поет повертається до лінійної концепції часу, змальовуючи за допомогою образу Петра Орача подвижницьку діяльність апостола Петра. Петро знов працює в полі, цього разу зрощуючи зерна чеснот, і для плекання цих зерен Благодать буде Петрові церкву. В. Ленгленд показує, що земній церкві доводиться перетворитися на фортецю, яка буде спасати віруючих і витримувати облогу гріхів. Проектуючи очікування кінця світу на сучасний гріховний світ, поет зображає апокаліптичну битву за допомогою прийомів пародії і станової сатири, перетворюючи її на баталію між алегоричними фігурами. Посеред битви опиняється і розповідач, який, зазнавши ударів Старості, зрозумів необхідність укритися в фортеці-церкві.

Плідно використовуючи жанрові можливості алегоричного сну, В. Ленгленд поєднує різні часові пласти. Плин життя сновидця, яке при цьому алегорично втілює шлях душі, можливий в будь-який момент християнської історії, супроводжується в останніх розділах побаченими уві сні біблійними подіями. Отже, поєднано біблійний час і час сновидця, історію людства і історію життя Вілла. З приходом Антихриста як кінцем часів співвідноситься старість розповідача. «Велика» есхатологія, що являє собою віру в Страшний суд, зливається з «малою» есхатологією, тобто уявленням про суд над окремою людською душею безпосередньо після смерті.

За допомогою гри значеннями імені сновидця (Will не лише є короткою формою від Вільям, але і перекладається як «воля»), автор «Видіння про Петра Орача» передає ідею важливості свободної волі та вибору людини у справі спасіння душі. Тому велику увагу в поемі приділено моральній проблематиці. Величезний інтерес до питань гріха і чесноти, до моральної філософії проявляє також Е. Спенсер, чия поема «Королева фей» продовжує традицію В. Ленгленда.

Висуваючи в центр «Видіння про Петра Орача» «я» сновидця, вводячи подробиці його біографії, вибудовуючи дію поеми як його особистий пошук, В. Ленгленд проявляє посилену увагу до людської особистості. Таким чином, в проблематиці «Видіння про Петра Орача», у формі сновидіння, використаної для

написання поеми, в образі сновидця бачимо тенденцію загострення інтересу до внутрішнього світу індивідуума.

У **Висновках** узагальнено результати дослідження. Історико-культурна ситуація, що склалася в XIV ст., сприяла розквіту художньої літератури англійською мовою, яка починає перебирати на себе статус домінуючої літературної мови, поступово витісняючи французьку. Поезія останньої третини століття досягає такого рівня розвитку, який істотно впливає на становлення національних поетичних традицій. Поетичною формою, здатною відобразити світосприйняття середньовічної людини на зламі епох, стала алегорична форма сну.

Розрізняючи жанри видіння-одкровення та алегоричного видіння, доцільно співвіднести відмінності між цими двома типами видінь з відмінностями в типах творчості, виділених С.С. Аверінцевим², – літературі та словесності. Видіння-одкровення ми вважаємо зразком словесності, тому що для них характерні нерозривний зв'язок з позатекстовою ситуацією, неавторське слово, відмова від прагнення до індивідуального стилю та художньої досконалості. Натомість алегоричні видіння, в яких створюються власні художні світи, актуалізуються категорії авторства та стилю, містяться елементи літературної рефлексії, належать до сфери художньої літератури.

Англійський варіант видіння-сну, наслідуючи досягнення французької літератури, набуває власної специфіки. Вона насамперед виявляється в зверненні до національної традиції алітераційного вірша, за допомогою якого написані «Видіння про Петра Орача», «Перлина», «Накопичувач і Розтратник», «Парламент трьох Віків». Крім куртуазного видіння, яке характерне для творчості Дж. Чосера, в англійській літературі розвивається релігійне видіння, якому притаманна підвищена увага до проблеми спасіння душі («Видіння про Петра Орача», «Перлина»). Англійське алегоричне видіння також звертається до соціальної проблематики («Видіння про Петра Орача», «Накопичувач і Розтратник», «Парламент трьох Віків»). Автори видінь-снів відгукуються на проблеми як загальнолюдські, так і актуальні для історичної ситуації Англії XIV в.

Одним з найскладніших алегоричних видінь-снів є «Видіння про Петра Орача», яке підбиває підсумок досягненням середньовічної літератури і прокладає шлях новим традиціям. Це релігійне видіння, в якому автор концентрує увагу не на потойбічному світі, а на земному житті людей, відзначено тенденцією секуляризації. В. Ленгленд експериментує з жанровою формою, розподіляючи алегоричну дію між декількома снами, створюючи подвійне обрамлення – сон в межах іншого сну. Композиція «Видіння про Петра Орача» будується на основі мотивів паломництва, пошуку, шляху. В. Ленгленд створює своєрідний жанровий компендіум, ускладнюючи поезику алегоричного видіння елементами жанрів дебатів, проповіді,

²Аверинцев С.С. Греческая «литература» и ближневосточная «словесность» (противостояние и встреча двух творческих принципов) / Сергей Сергеевич Аверинцев // Аверинцев С.С. Риторика и истоки европейской литературной традиции. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – С. 13 – 75.

байки, мораліте, фаблію, паломницької літератури, спираючись на традиції станової сатири, карнавального сміху, інтелектуальної університетської культури, біблійного коментаря. Жанрова стилістика цих «вкраплень» визначає типи алегоричних образів: наприклад, пороки змальовано за допомогою прийомів карнавального сміху, побутових деталей, які зображені на тлі життєвих ситуацій, а персоніфікації розумових процесів показані майже виключно через мову. Слід особливо відмітити образ Петра Орача, який не схожий на прості префігурації і концентрує в собі декілька значень, виражаючи морально-релігійний ідеал В. Ленгленда.

Алегоричність образу сновидця надає поемі додаткового виміру: розгортається не тільки історія окремої людини, яка турбується про свою душу, але також досліджується можливий шлях свободної волі, якою від Бога наділений кожен. Тому «Видіння про Петра Орача» вирізняється складною часовою моделлю: на час життя сновидця, який алегорично втілює шлях душі, можливий в будь-який момент християнської історії, накладається біблійний час; поєднуються лінійна есхатологічна і циклічна літургійна концепції часу.

Автор «Видіння про Петра Орача» не приєднується до прибічників ідеї предестинації. Проблематика поеми, її форма, образ сновидця, який на самоті здійснює свої шукання, вказують на увагу В. Ленгленда до особистості та її ціннісного вибору. При цьому поет визнає слабкість та недосконалість людини, яка через ці риси не може спасти свою душу без благодаті. Акцент на особистому релігійному досвіді, індивідуальному шляху до спасіння зближує концепцію автора «Видіння про Петра Орача» з містичними поглядами, які поширилися в Англії XIV ст. Спосіб досягнення праведності В. Ленгленд вбачає в чесній праці, терплячій бідності і любові до Бога і ближнього, тобто в поемі відстоюються францисканські цінності.

Поділяючи занепокоєння долею англійців і англійської церкви, В. Ленгленд долучається до критиків папства і сучасного стану білого і чорного духовенства, засуджуючи їх жадібність і нехтування власними обов'язками, але особливий гнів поета викликає гріховність монахів. Однак автор «Видіння про Петра Орача» займає менше радикальну позицію, ніж Дж. Вікліф, виступаючи не стільки за соціальні перетворення, скільки за моральне удосконалення.

У «Видінні про Петра Орача» сплелися традиції схоластичних дискусій, біблійного коментаря і майстерності проповіді, спостерігається поєднання впливів високої інтелектуальної та низової культури. Коли сновидець, вирушаючи в індивідуальний пошук, робить спроби пізнати проблему спасіння за допомогою інтелекту, його дискусії з алегоричними персонажами будуються на основі прийомів і методів схоластики. В ході обговорення стає зрозумілою неоднозначність поняття «clergie», в інших епізодах поеми амбівалентними виявляються поняття «mede», «nede», «fool». Окрім звернення до традицій схоластики, вплив інтелектуальної культури помітний навіть у виборі проблематики поеми, тому що проблема спасіння бурхливо обговорювалася в університетських колах Англії.

Біблійний дискурс реалізується на різних рівнях поеми: це і актуалізація біблійних образів і мотивів, і латинські цитати з Біблії. Латинський текст

супроводжується перекладом або парафразом, думка, закладена в біблійному вислові, тлумачиться, іноді доповнюється наочними деталями, які допомагають оживити сухий дидактизм. Такого роду пояснення християнського вчення за допомогою яскравих образів, взятих з повсякденного життя, було дуже характерним для мистецтва проповідників, що йшли в народні маси. Поет вводить порівняння зі сфери юридичної практики, державного устрою, медицини, тобто, як і Дж. Вікліф, активно користується прийомами проповідницького мистецтва. Звернення до конкретної соціальної групи, риторичні питання й окличні речення в монологах алегоричних фігур також зближують стиль В. Ленгленда зі стилем проповіді. Компонування промов деяких персонажів нагадує ускладнену структуру проповідей «університетського» типу, розрахованих одночасно на витончених цінителів і на пересічних слухачів. Це демонструє орієнтацію В. Ленгленда на інтелектуальну культуру і разом з тим на потреби простої аудиторії.

Поетику «Видіння про Петра Орача» можна зіставити з манерою францісканських і домініканських проповідників, які розцвічували свої настанови байками, анекдотами, жартами, плітками. Форма сну дозволила В. Ленгленду органічно вплітати в оповідь про високі істини сюжети новелістичного типу, сюжети байок, комічні фарсові елементи. До поеми проникає розмовний стиль мовлення: у висловлюваннях персонажів, в тому числі позитивних і авторитетних, зустрічаються грубуваті жарти, клятви, розмовні звороти. В образи грішників вводяться натуралістичні деталі, пов'язані з тілесним низом, переважно з процесом травлення. Синтез високих і низових жанрів, змішання стилів відрізняють «Видіння про Петра Орача» від решти англійських алегоричних видінь XIV ст.

Морально-релігійні шукання автора «Видіння про Петра Орача» були близькі Англії XVI ст., яка порвала з папством і відійшла від католицизму. Проблематику, до якої звертався В. Ленгленд, його образи і мотиви підхоплює в «Королеві фей» Е. Спенсер, однак форма сну для його алегоричній поеми вже не є актуальною. Орієнтуючись на смаки придворної культури, Е. Спенсер відходить від побутових замальовок з життя третього стану. Він створює барокову візуально насичену образність з багатою символічною атрибутикою, звертається до мотивів античної культури. Проте, автор «Королеви фей» стає продовжувачем християнської алегоричної традиції в англійській літературі, закладеної В. Ленглендом. На цю традицію спирається Джон Беньян, повертаючись в своєму алегоричному романі «Шлях паломника», написаному в формі сну, до багатьох художніх знахідок автора «Видіння про Петра Орача».

Отже, творчі рішення В. Ленгленда знаходять подальший розвиток у літературі наступних періодів. Мотив самотнього мандрування стає одним з провідних мотивів літератури романтизму. Критичний погляд на сучасників успадковує від В. Ленгленда і Дж. Беньяна Вільям Теккерей, розвиваючи сатиричні традиції англійської літератури. Сон, слугуючи в літературі бароко прийомом відображення ілюзорності буття, в подальшому входить до художніх систем XIX – XXI ст., збагачуючись новим змістом. Притаманні «Видінню про Петра Орача» комбінування жанрових ознак і змішання стилів стануть однією з провідних ознак

поетики постмодернізму, проявляючись як еkleктика жанрових і стильових рис. Без розуміння середньовічних витоків усіх цих мистецьких явищ їх осмислення буде неповним.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Сагайдачная К.А. Аллегорическая поэма «Видение о Петре Пахаре» в оценках современных зарубежных литературоведов / К.А. Сагайдачная // Від бароко до постмодернізму. Сб. наук. праць. – Дн-ськ : Видавництво ДНУ, 2004. – Вип. VII. – С. 11 – 15.
2. Вельчева К.А. Особенности аллегорических образов Святой Церкви и леди Мид в поэме У. Ленгленда «Видение о Петре Пахаре» / К.А. Вельчева // Від бароко до постмодернізму. Сб. наук. праць. – Дн-ськ : Видавництво ДНУ, 2005. – Вип. VIII. – С. 124 – 131.
3. Вельчева К.А. Эмблемный образ башни в поэме У. Ленгленда «Видение о Петре Пахаре» / К.А. Вельчева // Від бароко до постмодернізму. Сб. наук. праць. – Дн-ськ : Видавництво ДНУ, 2010. – Вип. XIV. – С. 22 – 28.
4. Вельчева К.А. Символика замка-тела в поэме У. Ленгленда «Видение о Петре Пахаре» / К.А. Вельчева // Актуальні проблеми слов'янської філології: лінгвістика та літературознавство. – Бердянськ, 2011. – С. 40 – 46.
5. Вельчева К.А. Образы семи смертных грехов в творчестве Э. Спенсера и У. Ленгленда: опыт сопоставления / К.А. Вельчева // Від бароко до постмодернізму. Сб. наук. праць. – Дн-ськ : Видавництво ДНУ, 2012. – Вип. XVI. – С. 16 – 22.
6. Вельчева К.А. Аграрная символика в поэме У. Ленгленда «Видение о Петре Пахаре» / К.А. Вельчева // Уральский филологический вестник. Серия Драфт: молодая наука – Екатеринбург, 2012. – № 4. – С. 34 – 42.
7. Вельчева К.А. Традиции «низовой» культуры в «Видении о Петре Пахаре» У. Ленгленда / К.А. Вельчева // Видавництво ЧДУ ім. Петра Могили, Наукові праці : науково-методичний журнал. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – Вип. 205, Т. 217. – С. 27 – 30.
8. Вельчева К.А. Любовь как теологическая добродетель в «Видении о Петре Пахаре» У. Ленгленда / К.А. Вельчева // Від бароко до постмодернізму. Сб. наук. праць. – Дн-ськ : Видавництво ДНУ, 2013. – Вип. XVII, Т. 1. – С. 104 – 113.
9. Вельчева К.О. Поетика проповіді в поемі В. Ленгленда «Видіння про Петра Орача» / К.О. Вельчева // Сучасні літературознавчі студії. – К. : Вид-во КНЛУ, 2014. – Вип. 11. – С. 112 – 123.
10. Вельчева К.А. Аллегорическая образность сцены трапезы в поэме У. Ленгленда «Видение о Петре Пахаре» / К.А. Вельчева // Від бароко до постмодернізму. Сб. наук. праць. – Дн-ськ : Ліра, 2015. – Вип. XIX. – С. 10 – 17.

11. Вельчева К.О. Типологія алегоричних образів у поемі «Видіння про Петра Орача» В. Ленгленда / К.О. Вельчева // Вісник Львівського університету. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. – Вип. 24. Частина 1. – С. 11 – 19.
12. Вельчева К.А. Інтерпретація мотива паломництва в поемі У. Ленгленда «Видение о Петре Пахаре» / К.А. Вельчева // Від бароко до постмодернізму. Сб. наук. праць. – Дн-ськ : Видавництво ДНУ, 2016. – Вип. XX. – С. 16 – 19.

Додаткові публікації:

1. Вельчева К.А. Особенности пролога в поеме У.Ленгленда «Видение о Петре Пахаре» / К.А. Вельчева // Дні науки: Зб. тез доповідей. – Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2007. – Т. 2. – С. 18 – 19.
2. Вельчева К.А. Особенности архитектурных образов в поеме У.Ленгленда «Видение о Петре Пахаре» / К.А. Вельчева // XXII Пуришевские чтения: История идей в истории жанров. Сб. ст. и мат. – М. : МПГУ, 2010. – С. 39.
3. Вельчева К.А. Особенности аллегорического образа Святой Церкви в поеме У.Ленгленда «Видение о Петре Пахаре» / К.А. Вельчева // Актуальні проблеми вивчення та викладання зарубіжної літератури. Міжвузівська наукова конференція (XI Шрейдерівські читання). Матеріали. – Дн-ськ : Видавництво ДНУ, 2011. – С. 19 – 20.
4. Вельчева К.А. Аллегория пути в поеме У. Ленгленда «Видение о Петре Пахаре» / К.А. Вельчева // Вісник ДУЕП ім. А. Нобеля. Серія «Філологічні науки». – Дн-ськ : Видавництво ДУЕП, 2011. – № 1(1). – С. 146 – 152.
5. Vielcheva K.O. The World of English Fourteenth-Century Alliterative Dream Visions / K.O. Vielcheva // Вісник ДУЕП ім. А. Нобеля. Серія «Філологічні науки». – Дн-ськ : Видавництво ДУЕП, 2012. – № 1(3). – С. 109 – 115.
6. Вельчева К.О. Феномен сну в біблійній спадщині, античності та середньовіччі / К.О. Вельчева // Класика та сучасність: дискурс діалогу. Міжвузівська наукова конференція (XIII Шрейдерівські читання): Матеріали. – Дн-ськ : Тріменс ЛТД, 2015. – С. 10 – 11.
7. Вельчева К.О. Переломлення традицій жанру видіння-сну в поемі Ленгленда «Видіння про Петра Орача» / К.О. Вельчева // Художні феномени в історії світової літератури: перехід мови в письменництво: Матеріали першої міжнародної наукової конференції. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – С. 20 – 21.
8. Вельчева К.О. Форма видіння як проекція середньовічної моделі часу в художній рецепції Вільяма Ленгленда / К.О. Вельчева // «Над берегами вічної ріки»: темпоральний вимір літератури: Матеріали міжнародної наукової конференції (24-25 вересня 2015 р.) : зб. / [ред.-упор. С.С. Журавльова]. – Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2015. – С. 31 – 33.

АНОТАЦІЯ

Вельчєва К. О. «Видіння про Петра Орача» Вільяма Ленгленда: поетика жанру. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.04 – література зарубіжних країн. – Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України, Дніпро, 2017.

В дисертації досліджується поетика жанру поеми В. Ленгленда «Видіння про Петра Орача» в широкому літературному, історико-культурному, релігійному контексті Англії XIV ст. Розглянуто специфіку історичної ситуації і духовного клімату, а також літературного процесу доби, які обумовили поетикальну своєрідність твору Ленгленда. Продемонстровано відмінності між жанрами алегоричного видіння та видіння-одкровення, а також особливості розвитку форми сну в художній літературі. Виявлено багаті художні можливості жанрової форми алегоричного сну, прояснено подальший розвиток жанрової моделі алегоричного видіння англійськими поетами. Висвітлено специфіку поетики жанру «Видіння про Петра Орача», яку проаналізовано в контексті середньовічної мистецької та релігійно-філософській парадигми. Підкреслено, що творчість Ленгленда стала кроком на шляху становлення національних художніх традицій і мала вплив на англійську літературу XVI – XVII ст.

Ключові слова: видіння-сон, алегорія, спасіння, францисканська думка, homo viator, станова сатира, проповідь, словопріння, пародія, моделі часу.

АННОТАЦИЯ

Вельчева К. А. «Видение о Петре Пахаре» Уильяма Ленгленда: поэтика жанра. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.04 – литература зарубежных стран. – Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара Министерства образования и науки Украины, Днепр, 2017.

В диссертации исследуется поэтика жанра поэмы У. Ленгленда «Видение о Петре Пахаре» в широком литературном, историко-культурном, религиозном контексте Англии XIV в.

В первой главе «“Видение о Петре Пахаре”»: на подступах к литературоведческому пониманию» рассматриваются векторы научных исследований в сфере изучения поэмы У. Ленгленда, определяются принципы анализа «Видения о Петре Пахаре» в данной диссертации, раскрывается специфика социокультурного поля Англии XIV в., которое оказало влияние на формирование мировоззрения У. Ленгленда.

Во второй главе «Жанр аллегорического видения: английская версия в контексте литературных традиций» выявляются причины становления рамы сна в

художественной литературе. Уточняются черты жанровой поэтики видения-откровения и аллегорического видения, одной из жанровых модификаций которого является видение-сон. Указывается, что английское видение-сон развивается под влиянием французских образцов жанра, однако приобретает собственное своеобразие и становится способным выразить самые разные темы и проблемы.

Третья глава «Поэтика видения в поэме У. Ленгленда» посвящена анализу жанровой поэтики «Видения о Петре Пахаре». Устанавливается, что У. Ленгленд усложняет жанр аллегорического видения элементами жанров дебата, проповеди, басни, моралите, фаблю, паломнической литературы, опираясь на традиции сословной сатиры, карнавального смеха, интеллектуальной университетской культуры, библейского комментария. Отмечается особое внимание У. Ленгленда к проблеме свободы воли и личного морального выбора и ответственности человека. Оценивается вклад У. Ленгленда в разработку жанровой модели видения-сна и влияние «Видения о Петре Пахаре» на аллегорическую литературу Возрождения и XVII в.

Ключевые слова: видение-сон, аллегория, спасение, францисканская мысль, homo viator, сословная сатира, проповедь, словопрение, пародия, модели времени.

SUMMARY

Vielchieva K. O. William Langland's "Piers Plowman": the Genre Poetics. – Manuscript Copyright.

Thesis submitted for the Candidate of Philology Degree. Speciality 10.01.04 – Literature of Foreign Countries. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Dnipro, 2017.

The thesis researches into the genre poetics of W. Langland's poem "Piers Plowman" in a broad literary, historical and cultural, religious context of England of the 14th century. Consideration has been given to the historical situation, the spiritual climate and the literary process of the epoch, which affected the poetics of Langland's work. The thesis demonstrates differences between the genres of allegorical vision and revelatory vision, as well as the development of the dream form in fiction. It has been revealed that the allegorical vision genre form has rich artistic potential; it has been clarified how English poets further developed the dream form. The research highlights the specific character of "Piers Plowman" genre poetics, which has been analysed within the context of medieval artistic, religious and philosophic paradigm. Emphasis is laid on Langland's contribution to the national artistic tradition formation and his influence on the English literature of the 16th – 17th centuries.

Key words: dream-vision, allegory, salvation, Franciscan thought, homo viator, estates satire, sermon, debate, parody, time models.

Підписано до друку 22. 12. 2016 р. Формат 60x90/16. Папір офсетний.
Друк плоский. Гарнітура Times New Roman. Умов. друк. арк. 1. Обл. вид. арк. 1.
Тираж – 100 прим. Зам. № 454.

Віддруковано в «Поліграфцентрі» ФОП Кучугурний Ю.М.,
свідоцтво про державну реєстрацію №2 224 000 0000 073863
м. Дніпро, вул. Воскресенська, 11, 49000,
тел. (056)735-50-08